

NIKOLA SIPUS

Zagreb

BRONČANI NOVCI RIMSKOG CARA HONORIJA
S KOVNICKOM OZNAKOM »SM«

(Table *~2)

UDK 904:737.111(497.13)"4"

Izvorni znanstveni rad

Prikaz Honorijevih brončanih novaca s reversom: GLORIA ROMANORVM i kovničkom oznakom »SM«. Na temelju podataka u Notitia Dignitatum ti su brončani novci svrstani u kovnicu Sisciju, koja je prema tom izvoru od 408. do 423. godine obnovila djelatnost. Autor, na temelju sličnosti detalja aversa i reversa s prijašnjim sličnim brončama, dokazuje da su Honorijeve bronce s kovničkom oznakom »SM« bile zaista kovane u kovnici Siscija.

U drugom desetljeću V. stoljeća, u kovnicama zapadnog dijela Rimskog Carstva kovani su brončani novci samo za cara Honorija s natpisom reversa: GLORIA ROMANORVM¹. Avers tih novaca je uobičajen. Na njemu je prikazano poprsje cara, okrenuto udesno; na glavi je biserni dijamant. Natpis aversa je : D N HONORIVS P F AVG. Postoje dva tipa reversa. Galske kovnice *Lugdunum* i *Arelate* imaju na reversu prikazanog vladara kako, glave okrenute udesno, uspravno stoji. U desnoj ruci drži *labarum*, dok se lijevom oslanja na štit položen uz lijevu nogu. Italske kovnice *Roma* i *Aquileia* imaju na reversu lik vladara sa dva zarobljenika. Vladar desnom rukom tlači jednog zarobljenika, dok lijevu ruku drži iznad glave pogurenog drugog zarobljenika.

Postoje i brončani novci oba tipa, koji u odsječku imaju kovničku oznaku »SM«². Oni svojim stilom odudaraju od novaca kovanih u galskim i italjskim kovnicama, pa se sa sigurnošću može tvrditi da pripadaju jednoj nepoznatoj kovnici, koja je u to doba bila aktivna na teritoriju pod vlašću Honorija.

¹ R. A. G. CARSON J. P. C. KENT. *Late Roman Bronze Coinage*, Part II (London 1978)

(LRDC-II), p. 53, 57, 62, 68, 69, 75.

² LRBC II, p. 69;

Opisani brončani novci imaju veličinu AE 3. Njihov izgled upućuje na tvrdnju da su kovani na brzinu. Zbog toga im i veličina i težina dosta variraju. Može se uzeti da im je prosječna težina oko 2 grama, a prosječan promjer 15–16 mm.

Brončani novci Honorija iz zapadnih kovnica s reversom GLORIA ROMANORVM dosta su rijetki. I veliki muzeji u svojim numizmatičkim zbirkama imaju relativno mali broj primjeraka. Tako u Mtinzkabinetu u Beču postoje 2 primjerka iz galskih kovnica, 7 primjeraka iz kovnice *Roma* te 5 primjeraka iz kovnice *Aquileid*³. U Arheološkom muzeju u Zagrebu registrirano je 9 primjeraka, svi italskog tipa, i to 7 primjeraka iz kovnice *Roma* i 2 primjerka iz kovnice »SM«⁴. U autorovoj zbirci postoji 7 primjeraka, svi italskog tipa, i to 3 primjerka iz kovnice *Roma*, i 1 primjerak iz kovnice *Aquileia* i 3 primjerka iz kovnice »SM«.

RASPOLOŽIVI MATERIJAL

Autor je prikupio 5 primjeraka Honorijevih brončanih novaca s kovničkom oznakom »SM«. Svi su oni italskog tipa, dakle na reversu je prikazan vladar sa dva zarobljenika. Svi su ti primjerci dosta aljkavo kovani, pa su čitljivi samo dijelovi legendi aversa i reversa. Tabela 1. prikazuje raspoloživi materijal:

Broj	Promjer	Težina	Nalazište
1.	15 mm	2,53 g	Sremska Mitrovica
2.	16 mm	1,70 g	Sremska Mitrovica
3.	15 mm	1,86 g	Sisak
4.	14 mm	2,07 g	Sremska Mitrovica
5.	14 mm	1,98 g	Sisak

Primjerci 1. i 2. nalaze se u zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu; ostali se primjerci nalaze u zbirci autora. ;" <Tabla 1).

Iako su raspoloživi novci dosta loše očuvani, posebno aversi, ipak je moguće na njima uočiti neke karakteristike stila kovnice »SM«.

Avers prikazuje poprsje cara Honorija. Kosa je dosta bujna, pada na čelo i zatiljak. Biserni dijamant je uobičajena izgleda; međutim, vrpce na kraju dijadema su paralelne, ne račvaju se! Nos je dugačak, snažan. Usne su naglašene, kao i brada. Uske su dosta velike. Odjeća je na desnom ramenu ukrašena kopčom. Natpis aversa je: D N HONORI-VS P F AVG.

Na reversu je prikazan vladar kako uspravno stoji, okrenut prema naprijed, no glava je okrenuta ulijevo. Obje ruke savijene su u laktovima, gotovo pod pravim kutom, šake se samo naziru kao kratke linije. Na lijevom ramenu naglašeno je pri-

³ G. BRUCK. *Die spätromische Kupferprägung*. (Graz 1961), p. 38; 43.

⁴ I. MIRNIK, usmeno saopćenje

kazan prebačeni ogrtač. Desna noga je ravna, lijeva manje ili više savijena u koljenu, pa su pete primaknute. Lijevi zarobljenik, kojeg vladar tlači desnom rukom, posve je primaknut uz desnu nogu vladara. Zarobljenik kleči, dok su mu ruke na leđima (vjerojatno zavezane). Desni zarobljenik, nad čijom glavom vladar drži uzdignutu lijevu ruku, kleči podignutih ruku. Oba zarobljenika imaju dosta dugu kosu. Natpis reversa je: GLORIA RO-MANORVM a u odsječku oznaka kovnice: SM.

DISKUSIJA

Da bismo objasnili potrebu otvaranja kao i lokalizaciju kovnice »SM«, potrebno je ukratko rekapitulirati povijesne događaje s početka V. stoljeća⁵. Tada je Rimsko Carstvo podijeljeno između sinova Teodozija I. Zapadnim dijelom vlada Honorije (393—423), a istočnim Arkadije (383—408). Kovnice oba dijela carstva istodobno kuju novac za sve vladare⁶. U to doba započinje velika seoba naroda. Sa istoka u Zapadno Rimsko Carstvo prodiru horde barbara. Vizigoti okupiraju Panoniju i prodiru u Italiju, sve do Rima. Germanska plemena zauzimaju velike teritorije u Galiji i Iberiji. Kovnice novaca padaju, jedna za drugom, u ruke barbara. U toku 402. godine rad obustavljaju *Aquileia*, *Treveri*, *Lugdunum* i *Arelate*⁷. Kovnica *Siscia* prestala je s radom još 387. godine⁸. Do 408. godine jedino još kovnica *Roma* kuje brončani novac za Honorija⁹, dok *Ravenna* i *Mediolanum* kuju novac od plemenitih metala¹⁰. Istočno Rimsko Carstvo uglavnom je pošteđeno agresije pa sve kovnice kuju novac za Arkadija, Teodozija II i Honorija¹¹. Kako su veze među carstvima posve prekinute (osim morskih putova), to u Zapadno Rimsko Carstvo pristiže tek neznatna količina novca kovanog u istočnim kovnicama.

Godine 408. započinje opsada Rima, koji naposljetku pada u ruke Vizigota. Car Honorije napušta Rim i bježi u Ravenu¹². Kovnica *Roma* obustavlja kovanje Honorijevih bronča i započinje kovanje novaca za protucara Priska Atala, inače marionetu Vizigota¹³. I tako godine 408. u zapadnom dijelu Rimskog Carstva prestaje kovanje brončanih novaca za cara Honorija. Honorije ima očito problema s plaćanjem vojske. U toku 408. godine Honorije ponovno osvaja dio sjeverne Italije i zapadni dio Balkana, sve do Sirmija. Kovnica *Aquileia* odmah obnavlja aktivnost kujući brončane novce italskog tipa s reversom: GLORIA ROMANORVM. Nekako u to doba započinje rad i kovnica SM, koja (bar u početku) kuje brončane novce italskog i galskog tipa s reversom GLORIA ROMANORVM¹⁴.

⁵ B. CUNLIFFE. *Rome and her Empire*. (Maidenhead 1978), p. 296 ff.

• LRBC II, p. 48, 53, 37, 62, 68, 85, 90, 95, 98> 105 -

1 LRBC II, p. 48, 53, 57, 68.

⁸ LRBC II, p. 75.

⁹ LRBC II, p. 62.

10 A. ALFOLDI. *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien. I. Band* (Berlin—Leipzig 1924), p. 77.

" LRBC II, p. 85, 90, 95, 98, 102, 105.

12 B. CUNLIFFE, o. c. p. 297.

13 LRBC II, p. 42; J. P. KENT, HIR. MER. *Roman Coins*. (London 1978), p. 59.

14 J. P. KENT. Coin Evidence for the Abandonment of a Frontier Province. *Carnuntum* «, *Römische Forschungen in Niederösterreich*, Band 11, (Graz 1958) * » fr

Car Honorije postupno obnavlja vlast na gotovo cijelom teritoriju Zapadnog Rimskog Carstva. Od godine 410. kovnica *Roma* ponovno kuje brončane novce za Honorija¹⁵. Kovnice *Lugdunum* i *Arelate* obnavljaju aktivnost u toku 413.¹⁶ godine. Emisije svih spomenutih kovnica bile su male, pa su stoga novci iz tog razdoblja rijetki.

Kent je bio jedan od prvih koji je upozorio na bronce s kovničkom oznakom SM¹⁷. Ti su novci prisutni u mnogim zbirkama, no u većini slučajeva pogrešno su klasificirani kao novci kovnice *Roma*. Kent lokalizira kovnicu negdje u zapadni dio Balkana, u jedan od gradova čije ime počinje slovom S. U obzir prvenstveno dolaze *Siscia*, zatim *Sirmium*, a možda i *Salona*. On je još godine 1956. apelirao na numizmatičare s područja Panonije i Ilirika da na svom terenu prouče pojedinačne nalaze brončanih novaca kovnice »SM«, jer bi njihova registracija s oznakom nalazišta mogla razjasniti lokalizaciju kovnice. LRBC svrstava brončane novce s kovničkom oznakom »SM« u kovnicu Sisciju s napomenom da oni tu možda pripadaju¹⁸. Ta se klasifikacija temelji isključivo na podatku u *Notitia Dignitatum*, gdje se početkom V. stoljeća spominje *Sisciana Moneta*.

Za otvaranje kovnice potrebno je ispuniti cijeli niz preduvjeta a to su: Stručno osoblje (graveri žigova, majstori kovači, metalurzi itd.), potreban alat, sirovine (u tom slučaju bronca), te prateći objekti kovnice (topionica bronce, radionica za izradu brončanih pločica od kojih se kuje novci). Svi su ti preduvjeti postojali u dva grada: Sirmiju i Sisciji. Grad *Salona* nije imao tih preduvjeta u to doba, pa se stoga s velikom vjerojatnošću može isključiti.

O gradu Sirmiju u ovo doba danas se dosta znade¹⁹. On je postao središtem uprave Panonije. Imao je kovnicu novaca (zlatnog) koja je zatvorena godine 395. ali je kasnije obnavljala rad. Posljednje emisije zlatnog novca imale su kovničku oznaku SM/COMOB²⁰. Dakle u Sirmiju su postojali svi uvjeti za otvaranje kovnice. Na novcima Sirmija pojavljuje se i kovnička oznaka SM.

Sudbina Siscije poslije godine 388. još uvijek je malo poznata. Tada se je kod Siscije vodila odlučna bitka za prijestolje između Teodozija I i Magna Maksima. Da li je grad tom prilikom stradao, nije poznato. Činjenica je da kovnica novaca nakon te bitke nije obnovila rad²¹. Nalazi kasnorimskih novaca na području Siska posvjedočuju da je Siscija kontinuirano egzistirala do sredine V. stoljeća kao rimsko naselje²². Kovnica *Siscia* prestala je s radom 387. godine²³. Ona nije bila preseljena, već

¹⁵ LRBC II, p. 62.

¹⁶ LRBC II, p. 55, 57.

¹⁷ J. P. C. KENT, *Camuntina*, o. c. p. 80 f. »LRBC U, +*.

herrschaft mPannonien, II. Band (Berlin-Leipzig 1926), p. 91 l.

²⁰ H. MATTINGLY — E. H. V. SUTHERLAND — R. A. G. CARSON. *The Roman Im-*

perial Coinage, Vol. IX. by J. W. E. PEARCE <RIC IX> (London 1933), p. 160 ff; A. ALFOLDI > 1924 > O. c. p. 14#

" RIC IX, p. XXIII.

14, o. c. pp. 32—35; N. ilazi kasnorimskih no-

23/IBBS, 37, 7-9. grad & g 1^ (Zagreb)

>>> rri* 140.

III^ IA > P.

ukinuta, što znači da je oprema i dio ljudstva ostao u Sisciji. Od 387–408. godine prilično je dugi period vremena, od 21 godinu. Postoji, međutim, realna šansa da je neki od stručnjaka kovnice preživio sve nedaće grada i da je 408. godine bio star između 40–50 godina. To nipošto nije prevelika starost za rad u kovnici. Prema tome i Siscija bi imala preduvjete za otvaranje kovnice novaca.

Odavno je poznato da pojedine kovnice imaju svoj karakteristični likovni stil aversa i reversa, što omogućuje njihovu identifikaciju²⁴. Ako međusobno usporedimo Honorijeve bronce iz kovnica *Roma*, *Aquileia* i »SM«, možemo odmah uočiti razlike stilova. Dok su novci kovnice *Aquileia* dosta primitivno iskovani, barbarizirana izgleda, novci kovnice *Roma* i »SM« mnogo su solidiniji, pa su na prvi pogled međusobno vrlo slični. Pažljivom analizom detalja uočava se dosta međusobnih razlika, što nam omogućuje dosta sigurnu identifikaciju kovnica. Autor je imao na raspolaganju relativno mali broj primjeraka obje kovnice, no oni su uz studiju fotografija u raspoloživoj literaturi²⁵ omogućili neke zaključke. Dok je stil kovnice »SM« relativno konstantan, kod kovnice *Roma* vidamo mnogo više varijanti, što upućuje da je tamo bilo aktivno mnogo više rezača žigova, V | Fabla : 2AK

Aversi svih novaca izrađuju se prema strogim, propisanim normama. Pojedine kovnice unose ipak manje varijacije, koje ih međusobno razlikuju. Slijedeća tabela pokazuje razlike aversa kovnica *Roma* i »SM«:

	<i>Roma</i>	»SM«
Nos vladara	vitak, uzak, lagano sedlast	dug, ravan, snažan
Krajevi dijadema	račvasti ili paralelni	uvijek paralelni
Ramena	uska, vladar se drži lagano pogrbljeno	široka
Kopča na desnom ramenu	naznačena	velika, naglašena

Izrada likova reversa nije tako strogo propisana kao izrada aversa, pa su tu varijacije mnogobrojnije i stil gravera žiga više dolazi do izražaja. Graveri se prilikom izrade žigova koriste pomoćnim konstrukcijama, koje omogućuju pravilan raspored likova i legendi na žigu. Oni na matricu ponajprije ucrtaju pomoćne linije i krivu-

²⁴ A. ALFOLDI, Siscia, Vorarbeiten zu einem Corpus der in Siscia geprägten Münzen. *Numismatikai Közlemény* (Budapest) 26–27/1927–1928, p. 27.

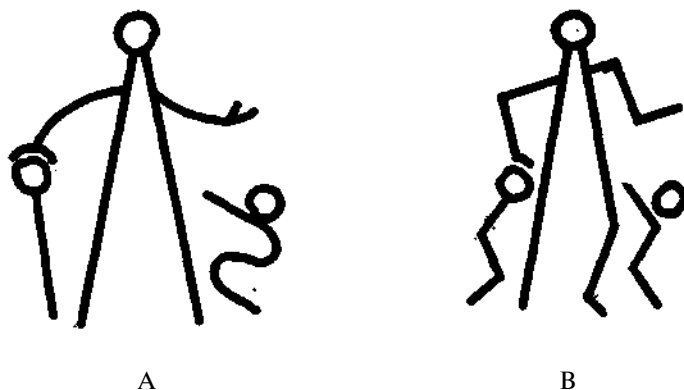
²⁵ E. ERCOLANI–COCCHI. *Imperi Romano e Bisantino regni barbarici in Italia attraverso le monete del museo nazionale di Ravenna*. (Ravenna 1983), p. 612 f.

lje, na temelju kojih kasnije kreiraju likove i njihov međusobni položaj. To je osobito važno kod prikaza grupe likova, kakove nalazimo na reversu italiskog tipa (vladar i dva zarobljenika). Slika 1. pokazuje pomoćne konstrukcije kovnica *Roma* i »SM«.

Kovnica *Roma* skicira ruke s dvije polukružne linije, dok ih kovnica »SM« prikazuje izlomljenim linijama. Noge vladara su kod kovnice *Roma* uglavnom ravne, razmaknutih peta, dok su kod kovnice »SM« uvijek prikazane sa savijenim lijevom koljenom. Kovnica *Roma* konstruira lijevog zarobljenika s ravnom osovinom, a desnog s izvijenom osovinom, nalik na slovo S. Kovnica »SM« konstruira Oba zarobljenika s izlomljenim osovinama, nalik na slovo Z. Te su osnovne konstrukcije popunjene cijelim nizom detalja, koji se među kovnicama razlikuju, jer je osnovna konstrukcija drukčija. Slijedeća tabela prikazuje razlike reversa kovnica *Roma* i »SM«.

	Roma	»SM«
Stav vladara	stoji uspravno raširenih nogu	stoji uspravno savijena lijeva koljena
Ruke	obje ruke savijene u luku ili ravne, desna šaka naglašeno prikazana kao polukrug, lijeva kao rašlje	ruke savijene u laktovima pod kutom, šake tek naznačene kao crtice
Ogrtač na lijevom ramenu	ogrtač tek naznačen	ogrtač izrazito naglašen
Lijevi zarobljenik	uspravan ili nešto pogrbljen, odmaknut od vladara, ruke na leđima ili slobodne	sagnut, pogrbljen, primaknut vladaru ruke uvijek na leđima
Desni zarobljenik	savijen kao slovo S, podignutih ruku	neznatno prignut, podignutih ruku

Novci kovnice »SM« galskog tipa (vladar s kopljem i štitom) vrlo su rijetki. Autor je imao priliku vidjeti samo fotografije dvaju primjeraka. Oni solidnošću izrade odudaraju od novaca kovanih u galskim kovnicama. Avers im je identičan s aversom italiskog tipa kovnice »SM«.

Slika 1.

Majstori kovničari kasnog Rimskog Carstva bili su nasljedno zanimanje određenih obitelji²⁶. Likovni stil prenosio se je tradicijom na potomstvo, zadržavajući tokom dužeg vremenskog perioda svoje osnovne karakteristike. Gotovo svaka kovnica imala je svoju »školu« gravera žigova, koju možemo prepoznati po mnogim sporednim detaljima likova, posebno reversa. Ti su detalji toliko karakteristični da nam omogućuju identifikaciju pojedine kovnice.

Gotovo pola stoljeća prije Honorija sve kovnice Rimskog Carstva kovale su brončane novce s reversom: GLORIA ROMANORVM, koji su likovno vrlo slični Honorijevim broncama italčkog tipa. Na tim broncama, kovanim od 364. godine, najprije za careve Valentinijana I, Valensa i Gracijana, a kasnije i za Valentinijana II, Teodozija i Arkadija, na reversu je prikazan vladar, kako desnom rukom tlači zarobljenika, dok lijevom drži labarum. Lijeva polovica reversa i lik vladara prema tome identični su s reversom Honorijevih bronca i razlika je jedino u tome što je položaj vladareve lijeve ruke drukčiji, a umjesto drugog zarobljenika prikazan je labarum.

Ako usporedimo Honorijeve bronce kovane u kovnicama JRoma i »SM« s prvobitnim broncama GLORIA ROMANORVM kovanim u kovnicama Roma, *Siscia* i *Sirmium* (Tabla 2B), dobit ćemo vrlo interesantne rezultate. Stil Honorijevih bronca kovanih u kovnici *Roma* u vrlo se velikom broju detalja poklapa sa stilom prvobitnih bronca kovnice *Roma*. To je vidljivo po stavu vladara, položaju nogu, obliku desne ruke, osobito šake. I tu je zarobljenik odmaknut od vladara.

BBk,

Stil kovnice »SM« u mnogo se detalja poklapa sa stilom prvobitnih bronca siscijanske kovnice, dok se izrazito razlikuje od stila kovnice *Sirmium*. Ta podudarnost stila dokazuje da je kovnička oznaka SM oznaka kovnice *Siscia*, koja je u tim, za Honorija teškim vremenima obnovila djelatnost, kako bi carsku blagajnu koliko-to-

²⁶ H. MATTINGLY, *Roman Coins* (London 1977), p. 255.

liko opskrblila brončanim novcem. To je dokaz više da je LRBC pravilno klasificirao brončane novce s oznakom SM u kovnicu Sisciju²⁷.

Kovnica *Siscia* kovala je Honorijeve brončane novce samo u jednoj oficini, pa je količina ukupno emitiranog novca bila mala. Pretežno su kovane bronce italskog tipa (*LRBC* II: 1582) a samo mala količina bronča galskog tipa (*LRBC* II: 1583) pa su potonji novci vrlo rijetki.

Uloga kovnice bila je vjerojatno podmirivanje lokalnih potreba za novcem. Kako je *Sirmium* u to vrijeme bio središte uprave Panonije, to je razumljivo da je novac siscijanske kovnice većim dijelom dospijevao u *Sirmium*, gdje je služio za isplatu činovničkog aparata. To objašnjava zašto je na području Sremske Mitrovice nađeno više bronča s oznakom SM nego u Sisku.

U vlastitom materijalu, koji predstavlja pojedinačne nalaze, Honorijeve bronce s oznakom SM jednako su česte, kao i novac kovnice *Roma*. To govori da je kovnica *Siscia* bila aktivna do smrti Honorija* dakle do 423. godine, kada je definitivno zatvorena.

SLIKA U TEKSTU I SADRŽAJ TABLI

FIGURE IN TEXT AND DESCRIPTION OF PLATES

Slika 1

Figure 1

Osnovne konstrukcije likova reversa novca iz kovnica *Roma* (A) i »SM« (B).

Basic patterns of the figures on the reverse of the coins from the mints of Rome (A) and »SM« (B).

Tabla I

Plate 1

Honorijevi brončani novci s reversom GLORIA ROMANORVM kovnice »SM«. Brojevi odgovaraju tabeli 1.

Bronze coins of Honorius with the reverse GLORIA ROMANORVM from the »SM« mint. The numbers correspond to those on the table 1.

²⁷ *LRBC* II, p. 75.

* Zahvaljujem se Arheološkom muzeju u Zagrebu, posebno Ivanu Mimiku, na fotografijama i podacima o registriranim primjercima

ma spomenutih Honorijevih bronča, koji su stavljani na raspolaganje za publikaciju u ovom članku.

Tabla 2

Plati*2

A — varijacije aversa i reversa kovnice *Roma*; B — reversi GLORIA ROMANORVM kovnica *Roma*, *Siscia* i *Sirmium*.

A — variations of the obverse and reverse of the mint of Rome; B — reverse of the GLORIA ROMANORVM type of the mints of *Roma*, *Siscia* and *Sirmium*.

SUMMARY

BRONZE COINS OF THE ROMAN EMPEROR HONORIUS WITH THE MINT-MARK »SM«

In the second half of the 5th century A. D. the mints of the western part of the Roman Empire issued bronze coins in the name of Emperor Honorius with the reverse type »GLORIA ROMANORVM«. In addition to the mints of Gaul — *Lugdunum* and *Arelate* — and the Italian mints of Rome and Aquileja, a mint suddenly appeared whose mint-mark was »SM«. It is usually located somewhere in the western part of the Balkans.

There are two types of the reverse. The mints of Gaul depict the ruler with the *labarum* and a shield on the reverse, whereas the Italian mints show the Emperor with two prisoners. The »SM« struck both types of coins, but the Italian is more frequent. From the *Notitia Dignitatum* it could be understood that these coins were minted in the Siscian mint, but an analysis of historical events would not exclude the mint of Sirmium either.

Five bronze specimens of Honorius have been collected by the Author and they have the GLORIA ROMANORVM reverse of the Italian type (Plate 1h). He has also shown the details of both the reverse and the obverse in particular and has compared them with identical bronze struck in the Roman mint. Honorius' bronze struck at »SM« and Roman mints are very similar, while the bronze issued at Aquileja differ considerably, being rather primitively struck and barbarous in appearance.

The differences between the obverse details are the following:

	ROME	»SM«
Emperor's nose	thin, slightly narrow and saddle-like	long, straight, strong
ends of the diadem		
shoulders	bifurcated or parallel	always parallel
	narrow, the Emperor somewhat stooping	broad
shoulder brooch	indicated	big, accentuated

The differences between the reverse details of the Roman and »SM« mints are the following:

	ROME	»SM«
Emperor's posture	standing, with straight legs astride	standing with vertically bent left knee
arms	both arms bent in a <i>bovo</i> , or straight, right fist accentuated and represented as a <i>semicircle</i> , left as a <i>fork</i>	arms bent at the ellbows under <i>an angle</i> , fists shown as small lines merely.
cloak on left shoulder	merely indicated	cloak very accentuated
left prisoner	straight or slightly bent, at a distance from the Emperor. Arms either behind his back or free.	Bent, stooping, close to the Emperor. EQ's arms are always tied behind his back.
right prisoner	stooping almost like the letter S, with raised arms	stooping a little, with lifted arms

The die-cutters made use of various helping patterns to enable them to arrange the figures and inscriptions over the die surface. Based upon the differences described above of details one can reconstruct the auxiliary curves of the die-cutters of both the Roman and »SM« mints (Figure 1).

Similar bronze coins with the reverse GLORIA ROMANORVM with the scene of the Emperor with one prisoner, were issued by the mints of Rome, *Siscia* and *Sirmium* half a century earlier. The die-cutters' profession being hereditary to various families at that time, the style of a mint remained unchanged for years. If we try to compare the bronze coins struck under Honorius to the original ones, we can observe that the bronze of Honorius of the Roman mint conform in a number of details, as well as in the basic layout to the original bronze coins from the mint of Rome. The bronze coins with the mint-mark »SM«, on the other hand, correspond to the Siscian bronze coins in almost every detail but do differ from those of the *Sirmium* mint. This proves that Honorius' bronze bearing the »SM« mint-mark were in fact struck at the mint of *Siscia*. In this mint such bronze coins were struck only in one *officina*, resulting in a small quantity of the money issued. The role of the mint of *Siscia* was most probably to supply small change for local needs.

1

2

3

4

5

A

B